

УДК 947.084.3/6(477.82)

Я. М. МАРТИНЮК

м. Луцьк
mart.sn@ukr.net

УЧАСТЬ ОРГАНІВ САМОВРЯДУВАННЯ У РОЗБУДОВІ МІСТ ВОЛИНСЬКОГО ВОЄВОДСТВА

Пропоноване дослідження стосується того історичного періоду, коли частина західноукраїнських земель, у тому числі Західна Волинь, входили до складу Другої Речіпосполитої. Цей відносно короткий у хронологічному відношенні період, надзвичайно насичений різноманітними подіями в економічному, суспільно-політичному, культурному житті краю. Одним із таких явищ є становлення та функціонування на Волині інституту територіального самоврядування. У статті розглянуто шляхи та методи роботи самоуправ, підкреслено значення досвіду самоврядних інституцій, визначено основні помилки та прорахунки у їх діяльності.

Ключові слова: Волинське воєводство, територіальне самоврядування, міське самоврядування, гміна, сеймик, магістрат.

Вивчення проблеми становлення та функціонування на Волині в міжвоєнний період інституту самоврядування викликане цілою низкою причин. По-перше, територіальне самоуправління відіграло важливу роль у житті Волинського воєводства. У кожному повіті і гміні, сільській громаді та місті краю існували виборні органи, котрі були покликані виконувати відповідні завдання в галузі господарчого, суспільно-політичного й культурного життя регіону. По-друге, у 20–30-х роках українсько-польські відносини були неоднозначними і суперечливими, що також позначилось на структурі і діяльності органів місцевого самоврядування. По-третє, в час, коли формується нова система територіального управління нашої держави, налагоджуються і встановлюються шляхи та механізми вирішення найгостріших проблем соціально-економічного та суспільно-політичного характеру, науковий аналіз історичного досвіду окремих регіонів України стає особливо необхідним. Отже, окрім суто наукового інтересу, актуальність піднятої проблеми зумовлена також практичними потребами сьогодення.

Слід відмітити, що найбільший внесок у вивчення окремих питань, пов'язаних з історією створення та діяльності інституту самоврядування як на Волині, так і загалом у Другій Речіпосполитій зробили польські вчені – історики та правознавці. В сучасній польській історіографії є низка публікацій з окремих проблем історії нашого краю в період між двома світовими війнами, а також статті, при-

свячені конкретно діяльності органів міського та територіального самоврядування в Польщі [8; 9; 10; 11; 12; 14; 15].

Огляд наукової літератури дає підстави для висновку, що, незважаючи на наявність низки праць польських науковців, у яких висвітлюються проблеми діяльності самоврядних інституцій на Волині у міжвоєнний період, у вітчизняній історіографії на сьогоднішній день немає спеціальних комплексних досліджень, у яких би розглядалися ці питання. Авторка поставила за мету висвітлити основні напрями і форми діяльності самоврядних інституцій у галузі розбудови міст Волинського воєводства, з'ясувати наслідки діяльності самоуправ у краї, показати здобутки та прорахунки їх роботи саме у цій сфері.

У другій половині 1930-х рр. Волинське воєводство перетворилось на великий будівельний майданчик. Правові підстави для міського будівництва надавало розпорядження, видане міністерством громадських робіт Речіпосполитої 7 липня 1919 р. [1, 34]. Головною метою цього розпорядження було забезпечення гарантованого впливу самоуправ на хід і розвиток міського будівництва, з одного боку, та кваліфікованого його здійснення – з іншого. Єдиною умовою, при дотриманні якої державна адміністрація могла доручити керівництво будівельними справами органам самоврядування, було створення так званих технічних служб, очолюваних спеціалістами-архітекторами, затвердженими міністерством громадських робіт. Така специфічна галузь як

будівництво потребувала, звичайно, кваліфікованих фахівців та відповідним чином організованих інституцій.

Основний обсяг питань у будівельній галузі покликані були вирішувати повітові архітектори як кваліфіковані та компетентні спеціалісти. До їх обов'язків належало: затвердження проектів та надання дозволу на проведення всіх будівельних робіт; здійснення технічного контролю за реалізацією проектів забудови не виділених з повіту міст; нагляд за існуючими приватними будівлями, а також за всіма архітектурно-будівельними роботами, котрі виконуються міськими та сільськими гмінами повіту; надання професійної допомоги міським та сільським гмінам у будівництві [1, 34]. У Луцьку, Рівному та Ковелі, тобто так званих містах, виділених з повіту, за дозволом міністерства громадських робіт обов'язки повітового архітектора міг виконувати міський архітектор.

Виділені міста, згідно із законодавством, обов'язково повинні були мати також «належним чином організовані» будівельні управління як органи наглядової влади першої інстанції [1, 35]. Всі функції їм передавались воєводською дирекцією громадських робіт – останньою інстанцією у вирішенні місцевих будівельних та архітектурних питань. Саме дирекція здійснювала нагляд за діяльністю повітових та міських архітекторів, будівельних управлінь виділених міст та надавала фахову допомогу в будівництві гмінним самоуправам. Наприклад, 4 березня 1930 р. луцький повітовий староста в листі до воєводського управління повідомляв, що «напередодні весняного сезону санітарний стан міста Луцька є загрозливим», звернули особливу увагу на незадовільний стан бруківки та недотримання плану забудови міста. З огляду на це, воєводська дирекція громадських робіт запропонувала магістрату «з метою впорядкування вулиць і дворів, а також усунення недоліків у забудові Луцька» провести засідання з участю представника дирекції, на якому було б опрацьовано загальний план розвитку міського будівництва [4, 4].

Отже, міське будівництво у воєводстві здійснювалось згідно із спеціально розробленими планами. Першим кроком міських властей був обмір, а потім врегулювання забудови вулиць і площ. Ця робота завершилась у всіх

повітових містах ще до початку великої економічної кризи. До 1929 р. технічну документацію було виготовлено у Луцьку, Рівному, Острозі, Кременці, Ковелі, Олиці і Здолбунові [12, 60]. Однак це стосувалось і містечок, і навіть сіл воєводства: «Необхідно виконувати спрощені плани вимірювання сіл, щоб забезпечити їх належну забудову, що має особливе значення з точки зору гігієни та протипожежної безпеки. Витрати, пов'язані з цим, можуть становити 200–300 злотих на село» [2, 5].

До розробки та втілення будівельних планів міські гміни приступили лише в 1929 р., керуючись при цьому розпорядженням міністра громадських робіт [2, 4]. Одним із перших кроків міських властей був обмір та врегулювання забудови вулиць та площ. На засіданні воєводської технічної ради, яке відбулось 17 листопада 1931 р. під керівництвом директора громадських робіт інженера Ф. Ксежопольського було прийнято рішення, що «рада визнає справу обміру міст справою першочерговою, необхідною з огляду на потреби міського господарства, важливістю якої є не меншою порівняно з іншими завданнями» [5, 38]. Одночасно наголошувалось, що на території Волинського воєводства обміру найбільше потребували такі міста, як Ковель (вартість обміру 130 тис. злотих), Володимир (63 тис. злотих), Кременець (41 тис. злотих), Дубно (68 тис. злотих) і Здолбунів (22 тис. злотих) [5, 37].

Отож, уже в перше повоєнне десятиліття у всіх містах Волині проводились роботи щодо брукування вулиць і викладення бетонних тротуарів. Наприклад, у Луцьку було оновлено 40 тис. м² бруківки і покладено 21 тис. м² нової, прокладено 13 тис. м² тротуарних плит. У Здолбунові – 40 тис. м² бруківки і 11 тис. м² тротуарів, в Олиці відповідно 7,5 тис. м² і 1,5 м², в Острозі близько 2,5 км бруку [4, 91]. Роботи щодо брукування вулиць велись безпосередньо аж до початку Другої світової війни.

Поряд з цим проводились роботи для покращення загального вигляду міст. Насамперед закладались парки, сквери, вулиці засаджувались деревами, а на завершальному етапі будувались рекреаційні зони і спортивні майданчики. Зокрема, в 30-ті роки був закладений парк площею 5 га у Ковелі, на території якого споруджено стадіон, парашутну вежу,

байдарочну трасу, а також збудовано стадіон і пляж у Костополі [12, 58].

Одним із завдань, які поставила державна адміністрація перед самоврядуванням, була активна робота для покращення санітарного стану міст та сіл воєводства (закон від 19 липня 1919 р.). У зв'язку з цим гміни зобов'язані були піклуватись про чистоту повітря, ґрунту, води, гігієну помешкань і т.п. Передусім необхідно було звернути увагу на ті засоби, котрі б запобігали виникненню та поширенню інфекційних захворювань. Це передбачало насамперед забезпечення населення придатною для вживання питною водою, тобто водогоном; а також будівництво каналізаційної мережі; створення низки гігієнічних закладів для громадського користування (лазень, туалетів і т. п.); утримання в належному санітарному стані міських торгів, ринків, боєнь і т. п. Усі ці заходи були необхідними з огляду на те, що санітарний стан населених пунктів воєводства залишався на досить низькому рівні. Досить поширеними були випадки спалаху епідемій інфекційних захворювань, спричинених відсутністю придатної для вживання питної води. Запобігти цьому повинно було будівництво коштом самоуправ мережі громадських криниць. Вартість спорудження навіть однієї криниці була досить високою і становила, наприклад, у 1938 р. 10 тис. злотих. Саме тому кількість приватних криниць була значно більшою, ніж громадських, побудованих органами повітового самоврядування. Наприклад, на території Горохівського повіту було 9400 приватних колодязів і лише 96 громадських [13, 94].

Однією із державних інстанцій, зобов'язаних стежити за належним санітарним станом міст, була поліція. Саме згідно із донесеннями її комісаріатів воєводське управління видавало розпорядження самоуправам про доцільність вжиття тих чи інших санітарних заходів. У відповідь на це міське самоврядування, виконуючи розпорядження державної адміністрації, розпочинає у 1927 р. власним коштом будівництво в Ковелі каналізаційної мережі, водогону та артезіанських свердловин, брукування його вулиць та площ. У кінці 20-х рр. органи міського самоврядування розпочали будівництво каналізаційної мережі й водогонів у Луцьку, Рівному, Кременці, Ковелі. На це

будівництво виділялись великі кошти. Лише у Луцьку в 1928 р. планувалось виділити 100 тис. злотих. Проте велика економічна криза загальмувала втілення в життя планів розбудови міст воєводства. Роботи відновились лише через декілька років. Однак слід зазначити, що їх так і не було повністю втілено в життя і до 1939 р. заплановані роботи ніде не завершилися [6, 5].

Однією з умов змін життя міст Волині була організація торгівлі за західними зразками. З цією метою міські власті розпочали боротьбу із єврейськими лотками і торговими будками, наказували зносити будівлі, які перебували в поганому технічному стані. В 30-х рр. були розроблені плани будівництва великих критих ринків, до яких мали перейти вуличні торговці. Одночасно міські власті заохочували підприємців і купців, які вкладали кошти у будівництво крамниць та закладів служби побуту європейського рівня. Здебільшого в 30-х роках на центральних вулицях Луцька, Рівного, Ковеля, Дубна, Володимира-Волинського появилось багато красивих промислових і продовольчих магазинів, розрахованих на вимогливих і заможних покупців.

Вартими уваги є зусилля самоуправління щодо забезпечення умов роботи інституцій, необхідних з точки зору потреб міського організму. Це будинки для протипожежної і санітарної служб, а також приміщення громадського призначення. 26 квітня 1930 р. виконавчий відділ повітового сеймику в Костополі, доповідав, що «в листопаді минулого року цілком завершено приміщення магістрату, у зв'язку з чим 15 листопада магістрат перемістився до нового власного помешкання». Окрім цього, міська рада Костополя, «з огляду на брак власних засобів, постановила виділити іншу половину приміщення магістрату під поштово-телеграфну службу [3, 10]». Одночасно зусиллями самоуправ за цей же період часу було побудовано приміщення староства у Ковелі та магістрату в Горохові. У 1938–1939 рр. здано в експлуатацію телефонний комунікаційний центр і автобусну станцію в Луцьку [7, 91].

Отже, доробок міських самоуправ у господарській сфері життя регіону є помітним. У першу чергу це стосувалось розбудови волинських міст, яка успішно здійснювалась орга-

нами самоврядування в міжвоєнний період. Саме завдяки їх інвестиціям та капіталовкладенням з кінця 1920-х рр. у містах і містечках воєводства поживались будівельні роботи. За відносно короткий період часу з ініціативи місцевого самоуправління у містах було розпочато брукування вулиць, спорудження каналізаційної мережі, водогонів, громадських криниць, збудовано ряд нових шкільних приміщень, медичних та санітарно-гігієнічних закладів. Зусиллями самоуправ було зроблено перші кроки в напрямі належної організації торгівлі в містах, забезпечення їх протипожежної безпеки, покращення загального санітарного стану населених пунктів. Органи як міського, так і територіального самоврядування, незважаючи на відчутний брак коштів та кваліфікованих спеціалістів, докладали всіх зусиль для того, щоб забезпечити найнеобхідніші потреби місцевого населення.

Список використаних джерел

1. Державний архів Волинської області (ДАВО). — Ф. 46. — Оп. 1. — Спр. 702.
2. ДАВО. — Ф. 46. — Оп. 1. — Спр. 1176.
3. ДАВО. — Ф. 46. — Оп. 1. — Спр. 1817.
4. ДАВО. — Ф. 46. — Оп. 1. — Спр. 1848.
5. ДАВО. — Ф. 46. — Оп. 2. — Спр. 539.

I. MARTYNYUK

Lutsk

PARTICIPATION OF THE SELF-GOVERNING BODY'S IN THE REBUILDING OF THE CITIES IN VOLYN PROVINCE

The proposed study relates to the historical period when some lands, including Western Volyn, were part of Poland. This relatively short period of chronologically extremely rich variety of events in the economic, social, political and cultural life of the region. One such aspect is the establishment and functioning of Volyn in a designated historical period self-governing institute. The main directions and forms of the self-governing body's activity are investigated in the article. The results of their activities in the region are highlighted, and the achievements and shortcoming of the job are defined also.

Key words: Volyn province, the territorial government, municipal government, gmina, Sejmik, magistrat.

Я. Н. МАРТЫНЮК

г. Луцк

УЧАСТИЕ ОРГАНОВ САМОУПРАВЛЕНИЯ В РАЗВИТИИ ГОРОДОВ ВОЛЫНСКОГО ВОЕВОДСТВА

Предлагаемое исследование касается того исторического периода, когда часть западноукраинских земель, в том числе Западная Волынь, входили в состав польского государства – Вторая Речь Посполитая. Этот относительно короткий в хронологическом отношении период, чрезвычайно насыщен разнообразными событиями в экономической, общественно-политической, культурной жизни края. Одним из таких явлений является становление и функционирование на Волыни института территориального самоуправления. В статье рассмотрены пути и методы работы самоуправления, подчеркнута значимость его опыта, определены основные ошибки и просчеты в деятельности.

Ключевые слова: Волинское воеводство, территориальное самоуправление, городское самоуправление, гмина, уезд, сеймик, магистрат.

6. ДАВО. — Ф. 46. — Оп. 9-а. — Спр. 591.
7. Менджецький В. Цивілізаційні і соціотопографічні переміни в містах Волинського воєводства (1921–1939 рр.) // *Минуле і сучасне Волині: Літописні міста і середньовічна культура. Матеріали VIII Волинської обласної історико-краєзнавчої конференції (27–29 листопада 1995 року)*. — Луцьк: Надстир'я, 1998. — С. 89–91.
8. Antczak S. Samorząd miejski Poznania w latach 1919–1933 / S. Antczak // *Kron. M. Pozn.* — 1996. — № 1. — S. 288–300.
9. Chojecka E. Śląskie tradycje samorządowe / E. Chojecka // *Myśl Protestantska*. — 1997. — № 1. — S. 25–31.
10. Dalecki M. Ustrój samorządowych władz miejskich Przemysła w latach 1918–1939 / M. Dalecki // *Rocznik Przemysłowy*. — 1997. — Т. 33. — S. 73–80.
11. Łuczak B. Kształtowanie się samorządu terytorialnego / A. Łuczak // *Dyrektor Szkolny*. — 1995. — Nr 12. — S. 2–14.
12. Mędrzecki W. Województwo Wołyńskie 1921–1939. Elementy przemian cywilizacyjnych, społecznych i politycznych / W. Mędrzecki. — Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź, 1988. — 202 s.
13. Powiat Horochowski. Jego możliwości i potrzeby. — Horochow: Nakładem wydziału powiatowego w Horochowie, 1939.
14. Siwierski A. Zakresy zadań realizowanych przez samorządy terytorialne w latach 1918–1990 / A. Siwierski // *Zeszyt Naukowy Ekonomiczny*. — 1994. — Z. 20. — S. 45–53.
15. Szwed R. Polska Partia Socjalistyczna w wyborach samorządów terytorialnych w latach 1919–1939 / R. Szwed. — Częstochowa, 1993. — 133 s.

Стаття надійшла до редколегії 01.11.2015